

Stowarzyszenie Neutrum w społeczeństwie obywatelskim

Autor tekstu: **Czesław Janik**

Niewątpliwe wielkie wpływy Kościoła katolickiego w Polsce przed 1989 r., zarówno polityczne oraz w społeczeństwie zwiększyły się jeszcze bardziej w początkowej fazie procesów transformacji ustrojowej [1]. Dynamiczny proces wkraczania Kościoła w nowe obszary powodował to, czego przed 1989 r. nie udało się osiągnąć państwu socjalistycznemu. Zaczęły pojawiać się liczne oddolne inicjatywy kontestujące z jednej strony polityczne działania Kościoła hierarchicznego, dążącego do dominacji i wszechobecności w życiu publicznym, z drugiej zaś strony kontestujące słabe organy władzy państwowej, nie umiejące znaleźć się w nowej rzeczywistości, wyczekujące na sugestie ze strony hierarchii kościelnej co do sposobu rozwiązywania konkretnych problemów.

Od chwili powstania Stowarzyszenie „Neutrum” współdziałało z innymi organizacjami pozarządowymi, których wielka liczba była przejawem szybkiego procesu powstawania społeczeństwa obywatelskiego. Powstawanie „Neutrum” i innych organizacji pozarządowych przebiegało podobnie. Z wieloma organizacjami o zbieżnych celach, Stowarzyszenie „Neutrum” nawiązało bliższą współpracę, m.in. ze Stowarzyszeniem na Rzecz Praw i Wolności „Bez Dogmatu”, Stowarzyszeniem na rzecz Humanizmu i Etyki Niezależnej, Polskim Stowarzyszeniem Rodzin Laickich, Polskim Stowarzyszeniem Wolnomyślicieli im. Kazimierza Łyszczyńskiego, Społecznym Towarzystwem Edukacyjnym im. Ludwika Krzywickiego, Towarzystwem Humanistycznym, Towarzystwem Kultury Świeckiej, Amnesty International, Fundacją Batorego. Doraźnie zaś „Neutrum” współpracowało m.in. z „Pro Femina”, Polskim Stowarzyszeniem Feministycznym, Stowarzyszeniem „Kobiety Przeciw Przemocy i Dyskryminacji”, Federacją na Rzecz Kobiet i Planowania Rodziny [2], YWCA, Ligą Kobiet, Demokratyczną Unią Kobiet.

Podkreślić należy, że Stowarzyszenie „Neutrum”, wyróżnia się spośród innych organizacji pozarządowych tym, że skupia w swych szeregach osoby o różnorodnych światopoglądach. Nie interesuje się poglądami członków, co wynika z zasad działania. Stowarzyszenie działa na rzecz równouprawnienia światopoglądów, przy jednoczesnym zaniechaniu działań na rzecz jakiegokolwiek z nich. Dlatego też skupiając w swych szeregach wyznawców różnych odłamów chrześcijaństwa, agnostyków, bezwyznaniowców itd., wchodzi w spory z instytucjami państwa wówczas, gdy stosują one praktyki dyskryminacyjne wymierzone w jakikolwiek światopogląd. Stowarzyszenie „Neutrum” często mylnie postrzegane jest jako organizacja zajmująca się propagowaniem światopoglądu bliskiego swoim członkom, podczas gdy działa ono na rzecz gwarancji prawnych głoszenia różnorodnych poglądów, samo nie propagując żadnego z nich. Stowarzyszenie działa więc w szerszej formule utrudniającej zaliczenie „Neutrum” do jakiejś opcji światopoglądowej.

1. Przesłanki powstania „Neutrum”

Przyczyn powstania Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo „Neutrum” [3] należy doszukiwać się w sposobie sprawowania władzy w RP na wszystkich szczeblach administracji państwowej i ekspansji Kościoła katolickiego w obszary, które - zdaniem członków „Neutrum” - powinny pozostawać poza sferą jego oddziaływania.

Praprzyczyną powołania do życia stowarzyszenia było płatne ogłoszenie dziennikarza Stanisława Remuszki, zamieszczone w „Gazecie Wyborczej” [4]. W krótkim apelu podawał powody, dla których - jak uważał - należało powołać organizację [5]. Powstanie „Neutrum” stanowiło negatywną reakcję na decyzję Ministerstwa Edukacji Narodowej o wprowadzeniu nauczania religii do szkół publicznych od roku szkolnego 1990/1991 [6]. W założeniu organizacja miała zająć się m.in. poradnictwem, ochroną prawną, rejestrowaniem i dokumentacją przejawów nietolerancji w życiu społecznym. Decyzja MEN wywołała sprzeciw członków-założycieli „Neutrum”. Interpretowali ją jako łamanie zasady rozdziału Kościoła od państwa i minimalnych standardów praw człowieka, wyrażonych w Europejskiej Konwencji (*Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* z 4 listopada 1950 r., weszła w życie w stosunku do Polski dnia 19 stycznia 1993 r.). Konwencji, do której podpisania dążyło wówczas polskie demokratyczne państwo prawne. Największe jednak protesty spowodował

„pozaparlamentarny i niedemokratyczny sposób wprowadzenia w życie” [7] nauczania religii w szkole publicznej.

Po opublikowaniu listu S. Remuszki natychmiast pojawiły się próby deprecjacji inicjatywy powołania do życia stowarzyszenia (m.in. bp Orszulik [8]). S. Remuszko natomiast dowodził, że jako obywatel ma „prawo do tego, aby powiedzieć publicznie, iż decyzja o wprowadzeniu religii do szkół państwowych jest szkodliwa zarówno dla Rzeczypospolitej, jak i dla Kościoła”; że jako obywatel ma „prawo zaproponować wszystkim zainteresowanym, wierzącym i niewierzącym, powołanie stowarzyszenia osób pragnących nieobecności religii w szkołach państwowych”. Informował, że prawie wszyscy, którzy odpowiedzieli na jego apel, wyrażali „zaniepokojenie rosnącą klerykalizacją państwa”, np. w wojsku, policji, administracji państwowej [9].

Dnia 13 września 1990 r. w sali Obserwatorium Astronomicznego Uniwersytetu Warszawskiego odbyło się Zebranie Założycielskie Stowarzyszenia. Przyjęto statut i wyrażono wolę zarejestrowania organizacji. Po złożeniu wymaganych dokumentów w VII Wydziale Cywilnym i Rejestrowym Sądu Wojewódzkiego w Warszawie, Stowarzyszenie „Neutrum” zostało wpisane 30 listopada 1990 r. do Rejestru Stowarzyszeń pod numerem RST 890.

W „Oświadczeniu” założycieli czytamy: „My, niżej podpisani, wierzący i niewierzący, zaskoczeni bulwersującą „Instrukcją” MEN i sposobem wprowadzenia jej w życie, zamykamy dziś Stowarzyszenie na rzecz państwa neutralnego światopoglądowo (Stowarzyszenie „Neutrum”)” [10]. Pierwsi członkowie Stowarzyszenia zaprotestowali przeciwko „przymusowemu wprowadzeniu religii do wszystkich bez wyjątku szkół państwowych” i podjęciu tej decyzji „bez zasięgnięcia opinii społecznej”. W Oświadczeniu zwrócono się z apelem do wszystkich obywateli o podjęcie starań na rzecz światopoglądowej neutralności państwa, zaś do posłów i senatorów o uczynienie sprawy nauczania religii w szkołach państwowych przedmiotem ogólnonarodowego referendum.

23 stycznia 1991 r., na Walnym Zebraniu „Neutrum”, ukonstytuowały się władze Stowarzyszenia [11]. Osoby, które do 23 stycznia 1991 r. oraz w dniu odbywania się Walnego Zebrania złożyły oświadczenie woli przynależenia do organizacji, stały się członkami-założycielami Stowarzyszenia i stanowiły I Walne Zebranie Stowarzyszenia „Neutrum” (do 23 stycznia 1991 r. wpłynęło około 600 deklaracji członkowskich). Walne Zebranie nakreśliło program działania na nadchodzące miesiące. W przyjętej uchwale podkreślono, że Stowarzyszenie będzie realizować swe cele statutowe środkami i sposobami działania określonymi w statucie oraz w oparciu o plany działania uchwalane przez Walne Zebranie i plany pracy uchwalane przez Zarząd Stowarzyszenia.

2. Cele i formy działania Stowarzyszenia

Działania Stowarzyszenia „Neutrum” przybierały różne formy, zawsze jednak podejmowane były na gruncie obowiązującego prawa i z jego poszanowaniem.

Na III Walnym Zebraniu Delegatów (11 czerwca 1994 r.) dokonano zmian w Statucie, uściślając cele Stowarzyszenia. „Neutrum” postanowiło działać na rzecz państwa polskiego, w którym: ład społeczny oparty jest na demokratycznym kompromisie, neutralności światopoglądowej państwa, wolności jednostki i prawach mniejszości; kościoły i związki wyznaniowe oddzielone są od państwa; prawo nie zależy od reguł i nakazów religii lub światopoglądu; kościoły, związki wyznaniowe i organizacje o charakterze światopoglądowym mają gwarancje swobodnego rozwoju i uczestnictwa we właściwych im sferach życia publicznego; proces wychowania i nauczania w szkołach nieprywatnych oddzielony jest od kościołów i związków wyznaniowych; instytucje państwowe i ich funkcjonowanie mają charakter wyłącznie świecki; nikt nie może być dyskryminowany bądź uprzywilejowany z powodów religijnych lub światopoglądowych; każdy ma prawo zachować w tajemnicy swą przynależność religijną i przekonania [12].

Założono, że wizję państwa zarysowaną w Statucie, członkowie Stowarzyszenia będą realizowali m.in. poprzez: publiczne ogłaszanie stanowisk w sprawach działań państwa kształtujących sferę stosunków ze związkami wyznaniowymi; wspieranie inicjatyw i zachowań społecznych propagujących zasady rozdziału kościołów i związków wyznaniowych od państwa i neutralności światopoglądowej państwa; organizowanie, zgodnie z prawem, wystąpień obywatelskich, tworzenie i prowadzenie niezależnych ośrodków badania opinii publicznej oraz publikowanie wyników ich prac; formułowanie społecznych projektów aktów prawnych regulujących sferę stosunków między państwem a kościołami i związkami wyznaniowymi oraz

wolności, praw i obowiązków obywatelskich dotyczących przekonań.

3. Obszary zainteresowania i działania Stowarzyszenia

Pierwsze lata działalności Stowarzyszenia „Neutrum” charakteryzowały zmagania o to, aby w Polsce ideologia komunistyczna nie została zastąpiona doktryną katolicką. Stowarzyszenie działając na rzecz świeckości życia publicznego i respektowania wolności sumienia i wyznania, występowało przeciw stanowieniu praw inspirowanych doktryną religijną, nie odzwierciedlającą postaw moralnych obywateli wyznających inny światopogląd. Protestowało przeciw wspieraniu przez państwo jednej, wybranej wspólnoty religijnej (katolickiej); zabierało głos w sprawie światopoglądowej neutralności obyczaju publicznego; uczyło się demokracji.

Tendencje, które niepokoiły założycieli Stowarzyszenia, umocniły się w Polsce w następnych latach. Codziennosc dostarczała Stowarzyszeniu argumentów uzasadniających pogląd o przekształcaniu się Polski w państwo wyznaniowe prowadzące do łamania sumień. Stowarzyszenie uważało, że każdemu człowiekowi jest dana możliwość przynależenia do wspólnoty religijnej lub areligijnej oraz prawo do swobodnego decydowania w tym zakresie. Taką wolność - zdaniem członków „Neutrum” - może zagwarantować jedynie świeckie, neutralne światopoglądowo państwo. Uważali, że jest to warunek konieczny demokracji. Łamanie zaś zasad demokratycznego państwa prawa, naruszanie zasady rozdziału Kościoła od państwa spotykało się z protestami członków Stowarzyszenia.

4. Znaczące inicjatywy Stowarzyszenia „Neutrum”

Stowarzyszenie „Neutrum” nie jest organizacją o wielkim potencjale członkowskim. Grupa założycielska liczyła ok. 600 osób. Po 10 latach istnienia Stowarzyszenie skupia około 350 osób. W 1991 r. oddziały Stowarzyszenia działały w Gdyni, Toruniu, Łomży, Radomiu, Szczecinie, Poznaniu, Łodzi, Katowicach, Krakowie i Warszawie. W 1996 r. powołano oddział w Olsztynie. W 2003 r. z ww. oddziałów najprężniej działają warszawski i olsztyński. Mając świadomość, że współdziałanie z innymi organizacjami może czynić działalność efektywniejszą, w styczniu 1994 r., z trzynastoma innymi stowarzyszeniami, „Neutrum” przystąpiło do Komitetu Porozumiewawczego [13]. Zaangażowanie znacznej części członków Stowarzyszenia „Neutrum” w problematykę kobiecą doprowadziło do nawiązania współpracy ze Społecznym Komitetem Organizacji Pozarządowych - Pekin '95. Stowarzyszenie „Neutrum” nawiązało również (w 1996 r.) ściślejszą współpracę z Federacją Polskich Stowarzyszeń Humanistycznych, powołaną do życia w dniu 28 grudnia 1995 r.

Mały potencjał członkowski w przypadku organizacji pozarządowych oraz inicjatyw obywatelskich, do których niewątpliwie należy zaliczyć Stowarzyszenie „Neutrum”, wynika stąd, że członkom nie chodzi o zasięg ilościowy organizacji lecz o jakość i skuteczność działania. Stowarzyszenie może wykazać się inicjatywami świadczącymi o sile oddziaływania na świadomość społeczną, partie polityczne, instytucje państwowe, co skrótowo z konieczności prezentuję poniżej.

a) Reakcja na wprowadzenie nauczania religii do szkoły publicznej

W sierpniu 1990 r. społeczeństwo zostało poinformowane, że minister edukacji narodowej Instrukcją, nie posiadając upoważnienia ani konstytucyjnego, ani ustawowego, wprowadził naukę religii do szkoły publicznej. Powyższy fakt wywołał wzbурzenie społeczne, bowiem do szkoły wprowadzano jedynie religię rzymskokatolicką. Próbuąc naprawić swój błąd, minister edukacji narodowej w dniu 24 sierpnia wydał drugi dokument, dotyczący innych Kościołów i związków wyznaniowych [14]. Odbierano ten fakt, jako próbę zniwelowania szkód wywołanych dokumentem dającym szczególny przywilej Kościołowi Rzymskokatolickiemu. Fakty powyższe spowodowały powstanie Stowarzyszenia „Neutrum” jak i jego późniejsze działania.

„Neutrum” deklaruje, że „występuje na rzecz ustawowego uznania, że proces wychowania i nauczania w szkołach nieprywatnych odbywać się powinien z pominięciem propagandy jakiegokolwiek światopoglądu. Finansowanie i organizowanie nauki religii nie może być obowiązkiem państwa, które powinno strzec prawa jednostek do samookreślenia się w sprawach religijno-swiatopoglądowych” [15]. Realizując powyższe założenie [16] „Neutrum”

rozpoczęło 3 października 1990 r. ogólnopolską akcją wysyłania na ręce Marszałka Sejmu, M. Kozakiewicza, listów protestacyjnych, dotyczących sposobu wprowadzenia nauki religii do szkół. Stowarzyszenie poparło także zaskarżenie jej przed Trybunałem Konstytucyjnym. Działacze Stowarzyszenia zebrali materiały o sytuacji w szkołach [17], dostarczając w ten sposób argumentów wspierających inicjatywę Rzecznika Praw Obywatelskich prof. E. Łętowskiej, do Trybunału Konstytucyjnego [18].

W 1991 r. członkowie Stowarzyszenia „Neutrum” zaprotestowali przeciw akcji prowadzonej przez katechetów w szkole publicznej, w czasie której uczniom wyświetlano film „Niemy krzyk”, ukazujący szczegółowo przebieg aborcji [19]. Do chwili protestu „Neutrum” MEN nic nie wiedziało o działaniach katechetów.

W listopadzie 1991 r. Stowarzyszenie „Neutrum” wystąpiło z listem otwartym „Do wszystkich członków Rady Pedagogicznej, Pedagogów i Wychowawców”, do którego dołączono „List otwarty” do Ministra Edukacji Narodowej, prof. dr. Roberta Głębockiego, z 12 listopada 1991 r. Oba dokumenty informowały o stanowisku „Neutrum” w sprawie funkcjonowania polskiej szkoły publicznej i obecności w niej symboliki religijnej lub antyreligijnej; o konieczności zachowania w procesie edukacji modelu neutralności światopoglądowej; o konieczności zachowania minimalnych standardów praw człowieka dotyczących sfery sumienia, wyznania i światopoglądu w procesie kształcenia.

W grudniu 1991 r. „Neutrum” zwróciło się do społeczeństwa z apelem o zgłaszanie udokumentowanych faktów łamania przez szkoły przepisów prawa w dziedzinie wolności sumienia i wyznania [20]. Za działanie tego rodzaju „Neutrum” uważało np. wymaganie przez szkoły deklaracji nieuczestniczenia w lekcjach religii, przymus brania udziału w uroczystościach religijnych czy modlitwie.

Członkowie „Neutrum”, Stowarzyszenia na rzecz Humanizmu i Etyki Niezależnej, Ruchu Społeczeństwa Alternatywnego uczestniczyli 13 kwietnia 1992 r. w Warszawie w demonstracji przeciw rozporządzeniu ministra edukacji narodowej dotyczącemu religii i etyki w szkołach publicznych [21]. Swoją protest zawarli w haśle wypisanym na transparencie: „Nie chcemy segregacji światopoglądowej”. W demonstracji uczestniczyła przede wszystkim młodzież szkolna. Delegację manifestantów przyjął wiceminister edukacji narodowej T. Pilch. Dyskusja o rozwiązaniach, zaproponowanych w nowym rozporządzeniu, do niczego nie doprowadziła. Ubocznym efektem demonstracji było skierowanie do stołecznego Sądu Rejonowego aktu oskarżenia przeciwko ks. Henrykowi Brunce - dyrektorowi Biura Prasowego Episkopatu Polski, który na łamach „Życia Warszawy” określił demonstrację przeprowadzoną w obronie neutralności światopoglądowej szkół publicznych wystąpieniem „synów i córek rosyjskich oficerów” [22]. Siedmiu uczestników - m.in. członków „Neutrum” - wystąpiło z oskarżeniem prywatnym do sądu przeciwko ks. Brunce. Fakt ten szeroko komentowała prasa codzienna [23]. Ze względu na opuszczenie terytorium Polski i ponad pięcioletni pobyt za granicą ks. Brunki, sprawa uległa przedawnieniu i nie była rozpatrywana przez sąd.

15 kwietnia 1992 r. Stowarzyszenie „Neutrum” wystąpiło do Komisji Edukacji Narodowej Sejmu RP, RPO oraz MEN w sprawie rozporządzenia ministra Edukacji Narodowej dotyczącego warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych, wydanego 14 kwietnia 1992 r. W piśmie wyrażono opinię, że rozporządzenie „w sposób rażąco narusza zasadę wolności sumienia i wyznania”, „godzi w europejskie standardy praw człowieka” i „nie ma oparcia w ustawie o systemie oświaty” co w praktyce - zdaniem „Neutrum” - może doprowadzić „do swoistej segregacji wśród dzieci i młodzieży, w konsekwencji zaś do pogłębienia podziałów w społeczeństwie”. Sprzeciw Stowarzyszenia wywołał również tryb, w jakim powstało rozporządzenie - „w tajemnicy przed opinią społeczną, rodzicami i nauczycielami” [24]. Od Komisji Edukacji Narodowej Sejmu RP Stowarzyszenie oczekiwało zajęcia stanowiska w sprawie rozporządzenia, od RPO - zwrócenia się do TK o zbadanie zgodności rozporządzenia z obowiązującym prawem [25], zaś od ministra Edukacji Narodowej - przygotowania nowego rozporządzenia w porozumieniu z przedstawicielami wszystkich zainteresowanych stron. Stowarzyszenie zgłosiło gotowość udziału w pracach nad wypracowaniem takiego dokumentu.

Dzień po wydaniu dokumentu przez MEN, „Neutrum” wystąpiło do RPO z prośbą o skierowanie rozporządzenia wprowadzającego stopień z religii/etyki na świadectwo szkolne do Trybunału Konstytucyjnego. W liście pisano: „Mimo wprowadzenia obowiązku organizowania przez szkoły publiczne nauki religii, nadal obowiązuje konstytucyjna zasada rozdziału Kościoła od państwa, a zwłaszcza zagwarantowane ustawowo prawo do zachowania milczenia w sprawach swojej religii lub przekonań i prawo zakazujące zmuszania do udziału w czynnościach

religijnych. Stopień z religii na świadectwie i modlitwa przed lekcjami oznaczają pogwałcenie tych praw". „Zwracamy się do Rzecznika Praw Obywatelskich o spowodowanie zbadania zgodności tego rozporządzenia z obowiązującym prawem" [26]. Reakcje Kościoła na powyższe działania „Neutrum” spowodowały wydanie przez Zarząd Krajowy Stowarzyszenia oświadczenia, w którym czytamy m.in., że „Wyrażamy zdziwienie wobec reakcji przedstawicieli najwyższych władz kościelnych, którzy w oświadczeniach publicznych podważają prawo Rzecznika do interweniowania" [27]. W wydanym przez poznański Oddział Stowarzyszenia „Oświadczeniu” w związku z rozporządzeniem MEN pisano, że zostało m.in. „złamane prawo obywatela do nieujawniania swoich przekonań” przez wprowadzenie na świadectwo szkolne oceny z religii, zaś „rozporządzenie ministra Stelmachowskiego jest kolejnym krokiem w procesie klerykalizacji państwa" [28].

Korzystając z uprawnienia do składania do Europejskiej Komisji Praw Człowieka skarg na naruszenie praw gwarantowanych Konwencją o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (1950 r.), jeden z członków Stowarzyszenia „Neutrum” wystąpił w październiku 1993 r. ze skargą przeciwko RP o naruszenie art. 3, 8, 9 i 14 Konwencji. W dniu 7 marca 1996 r. Komisja odrzuciła skargę większością głosów. Fakt niejednomyślności członków Komisji przy podejmowaniu decyzji o niedopuszczalności skargi, świadczy o złożoności zagadnienia zawartego w skardze [29].

Dwa lata po wydaniu przez MEN rozporządzenia dotyczącego nauczania religii w szkołach państwowych, Stowarzyszenie „Neutrum” 14 kwietnia 1994 r. ponownie wystąpiło o jego uchylenie i ponownie otrzymało odpowiedź negatywną [30]. W piśmie skierowanym do ministra Edukacji Narodowej Aleksandra Łuczaka wystąpiono o wydanie nowego rozporządzenia dotyczącego organizowania nauki religii w szkołach publicznych. Impulsem do wystąpienia „Neutrum” było ratyfikowanie przez Sejm RP w dniu 8 kwietnia 1994 r. Protokołu Dodatkowego nr 1 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, który zobowiązuje państwa do zapewnienia dzieciom nauczania i wychowania zgodnego z przekonaniami religijnymi i filozoficznymi rodziców. Obowiązujące wówczas rozporządzenie MEN - zdaniem członków „Neutrum” - dyskryminowało uczniów niekatolików, bowiem ministerstwo nie zapewniło wszystkim uczniom zajęć alternatywnych (lekcje etyki prowadzone były tylko w nielicznych szkołach). Z tej przyczyny dzieci nie uczestniczące w zajęciach religii automatycznie otrzymywały na świadectwie zamiast oceny kreskę, to zaś informowało - zdaniem „Neutrum” - w sposób urzędowy o „niekatolickości” ucznia.

Pod koniec 1994 r. „Neutrum” zwróciło się do Ministra Edukacji Narodowej, tym razem z protestem przeciw wykorzystywaniu w programie edukacji seksualnej kilku podręczników. Zdaniem Stowarzyszenia - były one przeniesieniem nauki religii katolickiej na godziny wychowawcze i niewiele miały wspólnego z programem edukacji seksualnej. W piśmie cytowano treści jednego z podręczników [31], które - zdaniem Stowarzyszenia - zawierały sformułowania obrażające godność osób niewierzących oraz poglądy niezgodne ze stanem wiedzy o życiu seksualnym człowieka. Brak satysfakcjonujących działań MEN był przyczyną wystąpienia Stowarzyszenia „Neutrum” do RPO, który 12 lipca 1995 r. poprosił Ministra Edukacji Narodowej o ustosunkowanie się do przedstawianych zarzutów [32].

b) Stanowisko wobec nowelizacji ustawy antyaborcyjnej

Początkowo działania Stowarzyszenia „Neutrum” dotyczyły szerszej kwestii, jaką stała się „penalizacja aborcji i cała sfera spraw związanych z edukacją seksualną i antykoncepcją” [33]. Wspólnie ze stowarzyszeniami zajmującymi się sprawami kobiet „Neutrum” było organizatorem ulicznych manifestacji (np. przed Sejmem), będących protestem przeciwko projektowi ustawy „o ochronie prawnej dziecka poczętego”. Ze względu na rysujące się zdominowanie działań własnych Stowarzyszenia przez kwestie kobiece, „Neutrum” współdziałając z innymi organizacjami pozarządowymi, powołało do życia Federację na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny. Funkcję dyrektora Federacji objęła W. Nowicka, będąc jednocześnie członkiem Prezydium Zarządu Krajowego „Neutrum” [34]. Od tego momentu Stowarzyszenie starało się, aby zainteresowanie jednym problemem nie usuwało z pola widzenia innych spraw, których rozwiązywaniu należało poświęcić równie wiele czasu.

15 marca 1991 r. „Neutrum” przekazało do Sejmu RP stanowisko Stowarzyszenia, w którym zdecydowanie sprzeciwiło się uchwaleniu ustawy o prawnej ochronie dziecka poczętego. Zarzuciło ustawodawcy, że projekt ustawy opiera się na ideologii Kościoła

Katolickiego, że jedynym jej celem jest wymuszenie - za pomocą sankcji prawnych - przestrzegania norm etycznych głoszonych przez Kościół. Zwrócono uwagę, że ustawa nie rozwiąże problemu aborcji, lecz stworzy nowe źródła prawdziwych tragedii ludzkich; spowoduje ponadto powstanie „podziemia ginekologicznego”. „Neutrum” twierdziło, że jedyną skuteczną metodą zmniejszania problemu aborcji jest jednocześnie upowszechnianie antykoncepcji i oświaty seksualnej. Mocno akcentowało, że proponowana ustawa jest także sprzeczna z ratyfikowanymi przez Polskę w 1985 r. konwencjami ONZ, że stanowi poważne ograniczenie wolności kobiety i jej prawa do decydowania o sobie i o swoim macierzyństwie. Sprzeciwiło się również praktykom ograniczającym przepisami prawa korzystanie z osiągnięć współczesnej medycyny, takich jak środki antykoncepcyjne, badania prenatalne, metody zapłodnienia „in vitro”. W sprawie ograniczania dostępu do środków antykoncepcyjnych „Neutrum” zwróciło się w „Liście otwartym” do ministra Zdrowia i Opieki Społecznej [35]. Pytano w nim, czy prawdziwa jest informacja, że ministerstwo w drodze specjalnych instrukcji, poufnych zaleceń i reglamentacji stosownych zezwoleń dąży do wyeliminowania ze sprzedaży środków antykoncepcyjnych. Pytało również o przesłanki tych działań. W innym zaś „Oświadczeniu” [36] „Neutrum” popierało działania Klubu Parlamentarnego Unii Demokratycznej, dzięki którym nie doszło do uchwalenia senackiego projektu ustawy antyaborcyjnej. „Neutrum” informowało ponadto o braku zgody środowiska związanego ze Stowarzyszeniem na projektowany przepis konstytucji o ochronie prawnej poczętego życia ludzkiego. Jego bezpośrednim następstwem byłby zakaz aborcji. Jednocześnie wyraziło poparcie dla przepisu o upowszechnianiu oświaty seksualnej i antykoncepcji „w celu ograniczenia do minimum niechcianej ciąży”.

W marcu 1992 r. Stowarzyszenie „Neutrum” (Oddział w Szczecinie) wydało oświadczenie, w którym zwróciło uwagę na to, że „projekt ustawy o ochronie prawnej życia poczętego (...) świadomie i w sposób zamierzony łamie Konwencję Organizacji Narodów Zjednoczonych (szczególnie art. 12 pkt. 2 o stwarzaniu kobietom dostępu do usług związanych z planowaniem rodziny oraz art. 16 pkt. 1 i 1e, w którym nakłada się na rządy państw stron układu zapewnienie kobietom równych praw w zakresie swobodnego decydowania o liczbie dzieci czy informacji o środkach antykoncepcyjnych)” [37].

We wrześniu 1992 r. Stowarzyszenie „Neutrum” było współorganizatorem demonstracji pod hasłem „Co nam przyniesie ta ustawa”. Uczestniczyli w niej przeciwnicy ustawy antyaborcyjnej z ruchu „Pro Femina”, Zrzeszenia Studentów Polskich, Ruchu Demokratyczno-Społecznego, „Solidarności Pracy” i PPS. Wspólnie z Porozumieniem Przeciwko Zakazowi Aborcji (utworzone przez niezależne organizacje studenckie), „Solidarnością Socjalistyczną” i PPS w grudniu 1992 r. Stowarzyszenie „Neutrum” wzięło udział w manifestacji zorganizowanej pod hasłem: „Tak dla referendum, nie zakazowi aborcji” [38].

W czasie działania szerokiego ruchu obywatelskiego na rzecz referendum w sprawie dopuszczalności aborcji (liderzy: Z. Bujak, B. Labuda), Stowarzyszenie „Neutrum” włączyło się na terenie całego kraju w jego działania; zebrano wówczas ponad 1,5 mln podpisów zwolenników przeprowadzenia w Polsce referendum w sprawie aborcji [39].

c) Postulaty do projektu nowej Konstytucji RP

O potrzebie wypracowania nowej konstytucji mówiło się w Polsce od 1989 r. [40] Pracowano etapami i z różnym natężeniem. W latach 1989-1995 polski parlament trzykrotnie, z różnym skutkiem, podejmował prace konstytucyjne. W okresie 1989-1991 przygotowały projekty konstytucji Komisja Konstytucyjna Sejmu RP i Komisja Konstytucyjna Senatu RP. Przedstawiły własne projekty partie polityczne: Stronnictwo Demokratyczne, PSL, PC, KP. Przedstawiono również pięć projektów prywatnych. W okresie 1992-1993 rozpoczęła działanie Komisja Konstytucyjna Zgromadzenia Narodowego [41].

Do chwili rozwiązania Sejmu w dniu 31 maja 1993 r. do KKZN wpłynęło 11 projektów konstytucji, lecz tylko 7 z nich spełniało wymogi ustawy z 23 kwietnia 1992 r. o trybie przygotowania konstytucji [42]. W trzecim okresie, począwszy od listopada 1993 r. rozpoczęły się prace nad przygotowaniem tekstu jednolitego w KKZN. Wspomniane projekty w różny sposób ujmowały sprawy natury światopoglądowej, które KKZN przerabiała, wytwarzając ostateczne, kompromisowe uregulowania. Stowarzyszenie „Neutrum” interesowało się sprawami związanymi z konstytucją, szczególnie propozycjami uregulowań, które dotyczyły bezpośrednio lub pośrednio spraw wyznaniowych. Koncentrowało się na wątku światopoglądowym i było konsekwentne, gdy chodzi o głoszony pogląd na właściwe - jego

zdaniem - ułożenie relacji państwo-Kościół w tzw. III Rzeczypospolitej Polskiej oraz wyrażenie w konstytucji idei wolności sumienia i wyznania, ochrony życia, małżeństwa, szkoły itd.

26 lutego 1995 r. Stowarzyszenie „Neutrum” zwróciło się do członków Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego w sprawie nowych propozycji dotyczących stosunków państwo-Kościół (zamiast „oddzielenie kościoła od państwa” zaproponowano sformułowanie „od władz państwowych” lub w ogóle zrezygnować z zapisu o oddzieleniu, gdyż zdaniem A. Kwaśniewskiego, „w autonomii zawiera się rozdział”). „Neutrum” stwierdziło, że proponowany zapis jest nie do przyjęcia w demokratycznym państwie prawnym [43].

9 marca 1995 r. w piśmie do Przewodniczącego Podkomisji Podstaw Ustroju Politycznego i Społeczno-Gospodarczego KKZN, R. Bugaja Stowarzyszenie „Neutrum” wyrażało protest w związku z niedopuszczeniem reprezentantów organizacji pozarządowych, mimo otrzymanych wcześniej obietnic, do uczestnictwa w obradach KKZN. Protestowało przeciwko działaniom A. Kwaśniewskiego, który 23 lutego bez żadnych argumentów (poza jednym, że lista zaproszonych jest już zamknięta) odrzucił wniosek posła P. Ikonowicza o dopuszczenie organizacji pozarządowych do uczestnictwa w obradach KKZN [44]. 4 kwietnia 1995 r. Stowarzyszenie „Neutrum” wydało kolejne „Oświadczenie” [45], w którym czytamy, że Przewodniczący KKZN mimo wcześniejszej obietnicy, ponawianych postulatów oraz interwencji posłów, nie dopuścił do udziału w obradach Komisji przedstawicieli organizacji reprezentujących interesy i prawa osób niewierzących i bezwyznaniowych [46]. Efektem działań przewodniczącego był „wypracowany kompromis” w imię - jak twierdzono w oświadczeniu - doraźnych interesów niewielkiego odłamu SdRP, który pragnął kupić chwilową władzę za cenę przyszłego kształtu państwa. Zwrócono również uwagę na nieuzasadnione ustępstwa wobec hierarchii kościelnej.

Przedstawiony społeczeństwu projekt konstytucji wypracowany w Senacie RP, w związku z proponowanymi przepisami, wywołał dyskusję, w której zabrało głos również „Neutrum”. W dniu 28 maja 1991 r. oddział krakowski Stowarzyszenia odniósł się do niektórych przepisów, zawartych w senackim projekcie konstytucji [47]. W oświadczeniu sprzeciwiono się treści preambuły („W imię Boga Wszechmogącego! My, Naród Polski...”). Podkreślono konieczność zapewnienia równouprawnienia wszystkim Kościołom i związkom wyznaniowym. 29 maja 1991 r. Zarząd Krajowy „Neutrum”, po zapoznaniu się z projektem senackim konstytucji, wystąpił z apelem do „wszystkich obywateli, którym drogie są wartości - wolność sumienia i wyznania - by w sposób zgodny z prawem sprzeciwili się klerykalizacji życia”. Stowarzyszenie apelowało o występowanie na rzecz konstytucyjnego zagwarantowania zasady rozdziału Kościoła od państwa [48].

Najważniejszy dokument Stowarzyszenia „Neutrum”, dotyczący kwestii konstytucyjnych, przekazano 29 listopada 1994 r. na ręce Przewodniczącego Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego, pos. A. Kwaśniewskiego oraz Przewodniczącego Podkomisji Ustroju Politycznego i Społeczno - Gospodarczego KKZN, pos. R. Bugaja „Neutrum” przedstawiło propozycje uregulowań konstytucyjnych w sprawach objętych zakresem działalności Stowarzyszenia, tzn. związanych z wolnością sumienia i wyznania, relacją państwo-Kościół, równouprawnieniem światopoglądowym, wolnością słowa, prawami dziecka, prawami prokreacyjnymi oraz środkami ochrony praw i wolności [49]. Odniosło się również krytycznie do niektórych elementów treści przepisów wyznaniowych, zawartych w projektach konstytucyjnych, zgłoszonych na podstawie Ustawy Konstytucyjnej z 23 kwietnia 1992 r., które wymagają choćby krótkiego omówienia. Z listu wynika, że przedstawione propozycje zmierzały „do przywrócenia równości wszystkim wyznaniom wobec prawa, a także stworzenia podstaw do ustawowego zagwarantowania faktycznej równości niewierzącym”, gdy „chodzi zarówno o prawa jednostek, jak organizacji światopoglądowych, które powinny mieć możliwość głoszenia swoich przekonań na równi z Kościołami”. „Neutrum” proponowało w związku z tym, aby w przyszłej Konstytucji zapisano, że „1) Rzeczpospolita Polska jest państwem neutralnym światopoglądowo. Kościoły, związki wyznaniowe oraz inne organizacje religijne i światopoglądowe są oddzielone od państwa. Państwowe akty prawne nie mogą się powoływać na żadną religię ani doktrynę filozoficzną lub ideologiczną; 2) Nikt nie może podlegać przymusowi ani dyskryminacji z powodu swoich przekonań, wyznawanej religii lub niewyznawania żadnej religii; 3) Nikt nie może być uprzywilejowany z powodu swoich przekonań, wyznawanej religii lub niewyznawania żadnej religii 4) Nikt nie może być zobowiązany do deklarowania swojego wyznania lub przekonań; 5) Nauczanie dzieci w szkołach publicznych nie może być sprzeczne z poglądami religijnymi lub filozoficznymi

rodziców" [50]. W swej propozycji „Neutrum” objaśniało ponadto zasadę neutralności światopoglądowej państwa. Jej elementami są: rozdział państwa i organizacji religijnych (światopoglądowych) oraz neutralność światopoglądowa prawa państwowego. Wspomniana zasada nie uległa upolitycznieniu, została odniesiona przede wszystkim do statusu jednostki. „Neutrum” wskazało następujące jej implikacje: zakaz uprzywilejowania lub dyskryminacji. Ponadto ze względu na jej przekonania i stosunek do religii, prawo do milczenia w sprawach światopoglądowych oraz obowiązek respektowania przekonań światopoglądowych rodziców w nauczaniu dzieci.

Podkreślić należy, że Stowarzyszenie uniknęło ideowego nacechowania swoich propozycji. Nie zajęło postawy wartościującej wobec występujących w społeczeństwie orientacji religijnych i światopoglądowych. Świadczy o tym pominięcie w treści propozycji określeń o wymowie antyklerykalnej lub antyreligijnej. Syntetyczność sformułowań, posłużenie się terminologią o ustalonej wykładni w doktrynie prawa i nowatorstwo uwzględniające społeczne realia spowodowało, że propozycje przepisów konstytucyjnych zaproponowane przez „Neutrum” zostały początkowo pozytywnie przyjęte przez część KKZN [51].

d) Poglądy na konkordat

Głosząc zasadę neutralności światopoglądowej państwa członkowie Stowarzyszenia „Neutrum” uważają, że konstytucyjnie gwarantowana wolność sumienia i wyznania powinna zostać rozwinięta w ustawie wykonawczej o randze ustawy organicznej. W niej powinny być zagwarantowane prawa grupowe i indywidualne wszystkim Kościołom i związkom wyznaniowym oraz niewierzącym. Stowarzyszenie uważa, że taka ustawa, ze względu na znaczenie dla społeczeństwa, powinna zostać przyjęta przez naród w referendum. Wszelkie zmiany jej przepisów powinny posiadać przyzwolenie społeczne i z tego względu również powinny być zatwierdzane przez naród w drodze referendum. Byłaby to w sferze wyznaniowej stabilizacja prawa, która zapewniłaby równe traktowanie działających na terenie RP związków wyznaniowych, a zarazem nie pozwalałaby na praktyki różnicowania czy dyskryminacji ze strony prawa i instytucji państwowych. Wychodząc z powyższego stanowiska, Stowarzyszenie „Neutrum” jest przeciwne wszelkim umowom ze związkami wyznaniowymi jak i ustawom partykularnym, bowiem automatycznie stwarzają one różnice w sytuacji prawnej i stanie faktycznym innych związków. Dzielią społeczeństwo. Po 1989 r. nie tylko członkowie „Neutrum” spodziewali się, że budowane polskie demokratyczne państwo prawne zostanie oparte o wypracowane przed laty i dobrze funkcjonujące w starych demokracjach zachodnich standardy. Standardy praw człowieka i podstawowych wolności, które znalazły wyraz prawny w dokumentach ONZ z 1966 r., w Konwencji Europejskiej z 1950 r. oraz KBWE (przede wszystkim zasady Aktu Końcowego z Helsinek z 1975 r.).

W 1989 r. (jeszcze w PRL) Sejm przyjął 3 ustawy wyznaniowe [52]. Jednocześnie z ustawą o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego miała wejść w życie Konwencja, parafowana w maju 1988 r. [53] Tak się jednak nie stało. Burzliwe przemiany polskie zmieniły również stanowisko Watykanu wobec Konwencji. Uznano w Rzymie Konwencję z 1988 r. za niebyłą [54] i w październiku 1991 r. przedstawiono rządowi RP watykański projekt umowy [55]. W informacjach rządowych kierowanych do społeczeństwa posługiwano się terminem „konwencja”. Do marca 1993 r., kiedy to rząd H. Suchockiej przedstawił swój kontrprojekt [56], w sprawie wypracowania umowy między Stolicą Apostolską i RP był zastój. Dopiero w 1993 r. marcu nastąpiło gwałtowne przyspieszenie w pracach, wynikiem których było podpisanie 28 lipca 1993 r. konkordatu.

28 lipca 1993 r. RP podpisała konkordat ze Stolicą Apostolską, a już 8 grudnia 1993 r. do Sejmu i Senatu RP zostało przekazane „Stanowisko Neutrum w sprawie zawarcia Konkordatu”. Stowarzyszenie sprzeciwiało się pracom mającym doprowadzić do jego ratyfikacji. Argumentowano, że:

1) konkordat był wynikiem przekroczenia uprawnień konstytucyjnych przez rząd H. Suchockiej. Zdaniem Stowarzyszenia „Neutrum” podpisanie konkordatu stanowiło złamanie konstytucyjnej zasady rozdziału Kościoła od państwa poprzez wprowadzenie elementów prawa kanonicznego do polskiego prawa państwowego.

2) podpisując konkordat przed uchwaleniem konstytucji rząd przesądzał przyszłe rozwiązania konstytucyjne, w konsekwencji przypisał sobie kompetencje władzy ustawodawczej;

3) konkordatu nie poddano konsultacji społecznej, mimo że przepisy w nim zawarte

dotyczą wszystkich obywateli państwa;

4) poprzez zawarcie konkordatu złamano zasadę równości wszystkich obywateli wobec prawa.

Stowarzyszenie „Neutrum” wysunęło postulat, by konstytucyjnie gwarantowaną wolność sumienia i wyznania rozwinąć w ustawie wykonawczej o randze ustawy organicznej, w której RP gwarantowałyby poszanowanie praw i wolności Kościołów i związków wyznaniowych oraz niewierzących. Ewentualna umowa ze Stolicą Apostolską powinna dotyczyć jedynie wzajemnych stosunków państwowych [57].

19 października 1994 r. na ręce pos. Z. Siemiątkowskiego [58] Stowarzyszenie „Neutrum” przekazało pismo, w którym odniosło się do wypowiedzi sugerujących, jakoby konflikt wokół konkordatu był politycznej a nie merytorycznej natury i to leżało u podstaw przyjęcia przez Sejm 1 lipca 1994 r. uchwały o przełożeniu debaty nad ratyfikacją konkordatu. Do listu dołączono sześć pytań dotyczących konkordatu. „Neutrum” prosiło m.in. o wykładnię art. 8 ust. 4 [59], art. 22 [60] konkordatu [61].

20 maja 1996 r. Stowarzyszenie „Neutrum” zaprotestowało przeciw działaniom władz państwowych, zmierzającym do ratyfikowania konkordatu w niezmienionym kształcie. Zaprotestowało również przeciw działaniom zmierzającym do ratyfikacji konkordatu przed uchwaleniem konstytucji co - zdaniem Stowarzyszenia - przesądzi o przyszłym kształcie państwa zanim KKZSN przyjmie nową konstytucję [62].

Debata nad ustawą upoważniającą Prezydenta do ratyfikacji konkordatu nie usunęła ani wątpliwości, ani zastrzeżeń, które artykułowano w latach 1993-1998 [63]. Żaden podmiot polityczny nie zaskarżył konkordatu przed Trybunałem Konstytucyjnym [64]. Inicjatywa poselska z 1998 r., poparta ponad 120 podpisami posłów pod wnioskiem do TK, nie doczekała się ostatecznej realizacji [65].

W związku z powyższym 19 grudnia 1999 r. Oddział olsztyński „Neutrum” zwrócił się do RPO, prof. A. Zielińskiego z prośbą o wystąpienie do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem (wniosek dołączono) w sprawie ostatecznego rozstrzygnięcia istniejących wątpliwości i zastrzeżeń, dotyczących konkordatu. W piśmie do RPO przypomniano, że w okresie od podpisania do ratyfikacji konkordatu także Urząd RPO wyrażał swoje wątpliwości i zastrzeżenia dotyczące tego dokumentu [66]. „Neutrum” zwróciło również uwagę, że Parlament przeszedł nad wątpliwościami i zastrzeżeniami do porządku dziennego i podjął polityczną - zdaniem Stowarzyszenia - a nie merytoryczną decyzję o zakończeniu procesu ratyfikacyjnego. Ze względu na fakt, iż TK był jedyną instytucją, która mogła poddać całościowej analizie tekst konkordatu w kontekście przepisów Konstytucji RP i wydać ostateczne orzeczenie w kwestii zgodności prawnej konkordatu z Konstytucją oraz na fakt, że Stowarzyszenie nie posiadało uprawnienia konstytucyjnego do samodzielnego wystąpienia z wnioskiem do TK, zaś posiadał je RPO, stąd prośba do Rzecznika.

RPO odpowiedział Stowarzyszeniu 5 stycznia 2000 r. Poinformował, że „nie widzi szans wygrania tej sprawy w Trybunale Konstytucyjnym. Wywoływanie zaś sprawy o tak istotnym znaczeniu społecznym, bez szans jej wygrania w TK, uważa za niecelowe” [67]. Odpowiedź RPO bez odniesienia się merytorycznego do wniosku oraz wykorzystanie przez „Neutrum” krajowych procedur prawnych, spowodowało wystąpienie w dniu 10 maja 2000 r. Stowarzyszenia ze skargą przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka o naruszenie artykułów 9, 13 i 14 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r.

W skardze do Trybunału „Neutrum” twierdziło, że naruszenie Konwencji nastąpiło poprzez wprowadzenie do porządku prawnego RP przepisów partykularnego prawa kościelnego, zawartych w przepisach artykułów konkordatu oraz zagwarantowanie konkordatem uprzywilejowanej pozycji w RP Kościołowi Rzymskokatolickiemu. To automatycznie - zdaniem „Neutrum” - dyskryminuje inne kościoły i związki wyznaniowe oraz łamie zasadę równouprawnienia związków wyznaniowych i członków tych związków.

Stowarzyszenie „Neutrum” twierdziło, że art. 4 ust. 2 Konkordatu pozostaje w sprzeczności z art. 87 ust. 1, art. 25 ust 1 i 3, art. 2 Konstytucji RP oraz z art. 9 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (przyznanie osobowości prawnej instytucjom kościelnym na podstawie prawa kanonicznego). Stowarzyszenie „Neutrum” twierdziło również, że art. 10 i art. 12 ust. 1-4 Konkordatu pozostają w sprzeczności z art. 25 ust. 3, art. 32 ust. 1-2, art. 53 ust. 7 Konstytucji RP oraz z art. 9 Konwencji.

Kolejny zarzut Stowarzyszenia „Neutrum” dotyczył art. 12 konkordatu. „Neutrum”
Racjonalista.pl

twierdziło, że wprowadzając tym artykułem obowiązek organizowania przez szkoły publiczne i przedszkola nauczania religii rzymskokatolickiej (a właściwie katechezy) w ramach planu zajęć, naruszono zasadę autonomii i niezależności państwa i kościołów. Katecheza innych kościołów i związków wyznaniowych uzależniona została Instrukcją Ministerstwa Edukacji Narodowej ilością dzieci danego wyznania w szkole (co najmniej 7 osób). Była to - zdaniem „Neutrum” - jawna dyskryminacja innych niż Kościół Rzymskokatolicki kościołów i związków wyznaniowych. „Neutrum” twierdziło, że istniejący faktycznie i utrwalony konkordatem stan prawny nie miał nic wspólnego z zasadą równości z art. 25 ust. 1 i art. 32 ust. 1 i 2 Konstytucji RP.

Kolejne zastrzeżenia „Neutrum” dotyczyły art. 14 p. 4, art. 15 p. 3. Twierdzono, że pozostają one w sprzeczności z art. 32, art. 25 ust. 3 Konstytucji RP oraz z art. 9 Konwencji. Przepisy te wprowadziły obowiązek dotowania instytucji Kościoła Rzymskokatolickiego z budżetu państwa, co naruszało zasadę równości wobec prawa, albowiem Kościół Katolicki uzyskiwał nierówną z innymi Kościołami i związkami wyznaniowymi uprzywilejowaną sytuację.

Stowarzyszenie „Neutrum” zarzucało, że niedopuszczenie do rozpatrzenia przez Trybunał Konstytucyjny RP ww. zarzutów postawionych jest sprzeczne z przepisem art. 13 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, gwarantującym prawo do skutecznego środka odwoławczego do właściwego organu państwowego. Do właściwości Trybunału Konstytucyjnego RP, zgodnie z przepisem art. 188 Konstytucji RP z dnia 7 kwietnia 1997 r., należy orzekanie w sprawach zgodności umów międzynarodowych z Konstytucją, jak i zobowiązaniami RP wynikającymi z zawartych umów, dotyczących m.in. ochrony praw człowieka. Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., w przepisie art. 32 zapewniała równość wobec prawa. Pomimo tej gwarancji konstytucyjnej, w przepisie art. 191 pkt 5, zapewniono dostęp do Trybunału Konstytucyjnego związkom wyznaniowym, lecz nie dano tego uprawnienia organizacjom pozarządowym (np. Stowarzyszeniu „Neutrum”). Jest to - zdaniem Stowarzyszenia - przejawem jawnej dyskryminacji i łamaniem przez RP przepisu art. 14 Konwencji.

W uzasadnieniu napisano, że podpisując 28 lipca 1993 r. konkordat ze Stolicą Apostolską Rząd RP, kierowany przez H. Suchocką, nie posiadał uprawnień konstytucyjnych do prowadzenia rozmów i podpisał konkordat w sytuacji utraty przez rząd zaufania Sejmu RP.

Od Trybunału Praw Człowieka Stowarzyszenie „Neutrum” domagało się ostatecznej wykładni prawnej do zarzutów stawianych konkordatowi, zawartych w załączonym wniosku, który stanowił nierozłączną część skargi. W przypadku stwierdzenia przez Trybunał złamania art. 9 Konwencji, „Neutrum” domagało się anulowania konkordatu oraz dostosowania norm prawa wewnętrznego RP do standardów prawa międzynarodowego w dziedzinie praw człowieka oraz wolności sumienia i wyznania, zawartych w dokumentach międzynarodowych, których stroną jest RP.

Skarga została zarejestrowana (ECHR-P21.pol; SEG/JAP/ek ; Akta nr PN 10202; Skarga nr 74607/01). Na posiedzeniu w dniu 10 grudnia 2001 r. Trybunał Praw Człowieka (Druga Sekcja) uznał skargę „Neutrum” za niedopuszczalną. W decyzji Trybunału brakuje szerszego odniesienia merytorycznego do skargi. Z punktu widzenia „Neutrum” nie oznacza to definitywnego zakończenia sprawy konkordatu. Stowarzyszenie z niecierpliwością oczekuje włączenia Rzeczypospolitej Polskiej w struktury Unii Europejskiej w 2004 r., aby jak najszybciej wystąpić ze sprawą konkordatu do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. Członkowie „Neutrum” ufają, że najwyższa instytucja sądownicza Unii Europejskiej pomoże im wyjaśnić wątpliwości i uzyskać odpowiedź na pytania postawione wcześniej przedstawicielom polskich organów państwowych odnośnie do treści konkordatu z 1993 r.

5. Inne wystąpienia obywatelskie

W 1991 r. „Neutrum” protestowało przeciwko wystąpieniu zastępcy prokuratora generalnego J. Eksnera, który na posiedzeniu Trybunału Konstytucyjnego piętnował ateizm. Z protestem w tej sprawie wystąpiły również inne organizacje oraz pojedyncze osoby. Działania te przyczyniły się do zdymisjonowania J. Eksnera. W tym samym roku (8 maja) Stowarzyszenie „Neutrum” zwróciło się do Ministra Zdrowia o natychmiastowe usunięcie ze stanowiska wiceministra zdrowia K. Kapery. Powodem była jego publiczna wypowiedź, w której stwierdził, że Ministerstwo Zdrowia nie poczuwa się do obowiązku w zakresie szerzenia oświaty sanitarnej wśród osób, których „prowadzenie się” władze resortu uznają za „nieuczciwe”, Ministerstwo uważa się za powołane do oceny moralności ludzi, osoby o zachowaniach odmiennych od ogółu są obywatelami gorszej kategorii; AIDS nie jest żadnym poważnym

zagrożeniem społecznym [68]. Nacisk organizacji i pojedynczych ludzi spowodował zdymisjonowanie wiceministra Kapery.

Stowarzyszenie „Neutrum” zaskarżyło w prokuraturze decyzję prezydenta Krakowa z lutego 1991 r., zabraniającą przeprowadzenia ulicznej zbiórki pieniędzy na prowadzenie akcji zbierania podpisów pod protestem przeciw senackiej ustawie antyaborcyjnej [69]. W piśmie do prokuratora wojewódzkiego zwrócono uwagę, że władze lokalne w wielu innych miastach wydawały takie zezwolenia. Zdaniem „Neutrum” decyzja prezydenta Krakowa wynikała z „prywatnego spojrzenia na pożądaną przez Pana Prezydenta światopoglądowy kształt państwa”, co nie powinno być podstawą wydawania decyzji administracyjnych. Decyzja prezydenta Krakowa została zmieniona.

Rzecznik Praw Obywatelskich, prof. T. Zieliński sprawując urząd (1992-1996) niejednokrotnie wypowiadał się publicznie w sprawach natury religijnej i światopoglądowej. Część postów na Sejm I kadencji odbierała uwagi RPO jako niedopuszczalne, a nawet obraźliwe dla katolików. W konsekwencji wystąpiła z żądaniem usunięcia T. Zielińskiego ze stanowiska RPO. W związku z tym, Stowarzyszenie „Neutrum” w dniu 28 kwietnia 1993 r. przekazało na ręce Marszałka Sejmu W. Chrzanowskiego list broniący RPO. Napisano m.in., że „w wypowiedziach Rzecznika nie było niczego, co mogłoby rzeczywiście obrażać czyjeś uczucia religijne lub świadczyć o sprzeniewierzeniu się ślubowaniu”. „Neutrum” wyraziło nadzieję, że „opinia publiczna nie zostanie tym razem zlekceważona”. Wniosek poselski został odrzucony.

W trakcie prac nad projektem nowelizacji ustawy z 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania Stowarzyszenie „Neutrum” przekazało 1 września 1994 r. na ręce M. Pernala, Dyrektora Biura ds. Wyznań uwagi do tego projektu. Zwrócono uwagę na to, że proponowane zmiany poszerzą zakres przywilejów Kościoła katolickiego, upośledzą zaś mniejszości religijne i społeczność bezwyznaniowa. „Neutrum” zaproponowało, by w art. 6 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania dodać ustęp 3 o treści: „Nauczanie w szkołach publicznych nie może obrażać uczuć osób wierzących ani niewierzących i powinno być prowadzone w taki sposób, aby było zgodne z poglądami religijnymi i filozoficznymi rodziców uczniów szkolnych”. W art. 20m, ust. 4 proponowano zapisać: „Uczniowie korzystający z nauki religii w szkole publicznej otrzymują oddzielne świadectwo ukończenia odpowiedniego etapu kształcenia religijnego”. „Neutrum” sugerowało ponadto, aby w Dziale IV projektu ustawy sprecyzowano kto i w jakim trybie podejmuje działania, jeśli gwarancje będą naruszane oraz tryb indywidualnego dochodzenia praw wynikających z ustawy. Uważano, że ustawa powinna również określić sankcje w stosunku do podmiotów winnych jej naruszenia.

Przypisy:

[1] Niezależnie od tego, która instytucja prowadziła badania opinii publicznej (CBOS, OBOB), w 1990 r. zaufanie do Kościoła wyrażało ponad 90% respondentów.

[2] Federację zarejestrowano w dniu 15 maja 1992 r.; patrz: *Samoobrona kobiet*, Biuletyn Oddziału Warszawskiego Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo, nr 3 z 12 czerwca 1992, s. 11.

[3] Dalej zamiennie używane będą określenia: Stowarzyszenie "Neutrum", "Neutrum".

[4] S. Remuszko, *Zgodnie z sumieniem*, "Gazeta Wyborcza", nr 200 z 29 sierpnia 1990.

[5] Autor apelu za podstawowy powód powołania stowarzyszenia uznał wprowadzenia nauki religii do szkoły publicznej. Uważał, że złamano przepisy prawa wewnętrznego i międzynarodowego, obowiązującego wówczas w Polsce. Dlatego też należało powołać stowarzyszenie, by poprzez różnorodne działania, takim praktykom przeciwstawić się.

[6] *Instrukcja Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 1990 r. dotycząca powrotu nauczania religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91*, w: B. Górowska, G. Rydlewski, *Regulacje prawne stosunków wyznaniowych w Polsce*, Warszawa 1992, s. 138-140; *Objaśnienie z dnia 22 sierpnia 1990 r. do Instrukcji Ministra Edukacji Narodowej dotyczącej powrotu nauczania religii do szkoły w roku szkolnym 1990/81*, tamże, s. 141-142.

[7] Por. *List do szkół* z 18 listopada 1991 r. podpisany przez prezesa Stowarzyszenia Racjonalista.pl

"Neutrum", Marka Gromelskiego, "Biuletyn Oddziału Warszawskiego Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo Neutrum", nr 1 z 7 stycznia 1992, s. 3.

[8] *Papież o religii w szkole. List biskupa Alojzego Orszulika*, "Gazeta Wyborcza", nr 204 z 3 września 1990.

[9] H. Retkowska, *"Neutrum": Obywatele przeciw dyktatowi. Rozmowa ze Stanisławem Remuszką, inicjatorem Stowarzyszenia na Rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo "Neutrum"*, "Interpress", nr 203 z 17 października 1990, s. 1-5.

[10] "Wprost" z 7 października 1990.

[11] Protokół z Walnego Zebrania Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo "Neutrum" odbytego w dniu 23 stycznia 1991 r. w Warszawie (mps).

[12] *Statut Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo "Neutrum"* przyjęty na III Walnym Zebraniu Delegatów, Warszawa, 11 czerwca 1994 roku, §§ 5 i 6.

[13] Listę organizacji, które przystąpiły do Komitetu Porozumiewawczego oraz *Stanowisko w sprawie nauczania religii w szkołach publicznych* opublikowano w "Bez Dogmatu", nr 6 z lutego 1994 r.

[14] *Instrukcja Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 sierpnia 1990 r. dotycząca powrotu nauczania religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91, określająca zasady współdziałania z Kościołami i Związkami Wyznaniowymi poza Kościołem Rzymskokatolickim*, w: B. Górowska, G. Rydlewski, *Regulacje prawne stosunków wyznaniowych w Polsce*, Warszawa 1992, s. 142-145.

[15] Patrz: *Statut Stowarzyszenia "Neutrum"* przyjęty na III Walnym Zebraniu Delegatów, Warszawa, 11 czerwca 1994 roku, § 5.

[16] Patrz: "Gazeta Wyborcza" z 10 październik 1990.

[17] E. Machowska, *Sonda w sprawie religii w szkole*, "Po Prostu", 1991, nr 1; *List otwarty Elwiry Machowskiej do Aleksandra Małachowskiego*, tamże.

[18] Patrz: *Postępowanie przed Trybunałem Konstytucyjnym w związku z wnioskiem Rzecznika Praw Obywatelskich dotyczącym instrukcji Ministra Edukacji Narodowej w sprawie nauczania religii w szkołach*, "Biuletyn RPO - Materiały", zeszyt 10, Warszawa 1991, s. 84.

[19] Oświadczenie Stowarzyszenia "Neutrum" *Niemy krzyk w szkołach*, w: "Gazeta Wyborcza" z 21 marca 1991 r.; Jacek Hugo-Bader, *Niemy krzyk*, tamże.

[20] *Apel Stowarzyszenia "Neutrum"*, "Sztandar Młodych" z 18 grudnia 1991 r.

[21] Na temat demonstracji patrz: *Manifestacja przeciwko ocenie z religii*, "Nasza Europa" z 14 kwietnia 1992 r.; D. Wasilewski, *Stopień z religii na świadectwie*, "Nasza Europa" z 15 kwietnia 1992; *Modlitwa na ocenę; W stronę państwa wyznaniowego*, tamże.

[22] "Życie Warszawy" z dnia 14 kwietnia 1992, "Rzeczpospolita", nr 132 z 5 czerwca 1992.

[23] Najszerzej sprawa została omówiona przez W. Grzegorzycyka w artykule pt. *Krótki tekst o dyskusowaniu. "Synowie i córki rosyjskich oficerów" kontra książka Brunka*, "Sztandar Młodych", nr 122 z 24 maja 1992 r.

[24] *Oświadczenie "Neutrum"*, w: Biuletyn Oddziału Warszawskiego Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo, nr 3 z 12 czerwca 1992, s. 9.

[25] Rzecznik Praw Obywatelskich poinformował 30 kwietnia 1992 r. Stowarzyszenie "Neutrum" o podjęciu odpowiednich czynności, zmierzających do ustalenia podstaw do ewentualnego zaskarżenia w TK rozporządzenia MEN (pismo RPO/98687/92/I/KM). Patrz: *Rzecznik odpowiedział...*, Biuletyn Oddziału Warszawskiego Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo, nr 3 z 12 czerwca 1992, s. 9.

[26] Patrz: przypis 22.

[27] "Życie Warszawy", nr 230 z 26-27 września 1992; "Trybuna", nr 222 z 22 września 1992.

- [28] "Wprost" z 2 maja 1992, nr 18.
- [29] Krótkie omówienie sprawy przedstawiła B. Górowska, *Wolność sumienia i religii w realiach polskich*, (w:) A. Czohara, B. Górowska, M. Nadolski, J. Osuchowski, *Dylematy wolności sumienia i wyznania w państwach współczesnych*, Warszawa 1996, s. 81-82.
- [30] Korespondencja z MEN opublikowana została w: Biuletyn Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo Neutrum", nr 2(10) z 25 maja 1994, s. 2.
- [31] Był to podręcznik *Wzrastam w mądrości. Książka dla ucznia na godziny wychowawcze*. Cz. 1. Do programu wychowania młodzieży "Życie i miłość", Jak realizować autorski program wychowania dzieci i młodzieży "Życie i miłość". Poradnik dla nauczyciela, autorstwa W. Papis, Warszawa 1993; patrz również: *Sprawy Wandy Papis ciągnie dalszy*, w: Biuletyn Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo, nr 1/2(15/16) z 30 czerwca 1995, s. 13-15; *List do Marka Pernala z dnia 14 lipca 1994 r.*, Biuletyn Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo, nr 3(11) z 20 lipca 1994, s. 2.
- [32] List RPO prof. T. Zielińskiego do Ministra Edukacji Narodowej, prof. R. Czarnego, w: Biuletyn Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo, nr 3(17) z 16 października 1995, s. 11; patrz również: List prof. R. Czarnego do prof. T. Zielińskiego z 4 września 1995, List RPO do "Neutrum" z 28 listopada 1995 r. oraz list "Neutrum" do RPO z 9 stycznia 1996 r., w: Biuletyn Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo, nr 1(18) z 25 stycznia 1996, s. 6-7.
- [33] Por. E. Machowska, *"Neutrum" - spojrzenie wstecz i w przyszłość*, w: "Biuletyn Oddziału Warszawskiego Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo Neutrum", nr 1 z 7 stycznia 1992, s. 1-2.
- [34] Federację zarejestrowano 15 maja 1992 r. Listę członków założycieli oraz główne cele Federacji podane zostały w: *Samoobrona Kobiet*, Biuletyn Oddziału Warszawskiego Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo, nr 3 z 12 czerwca 1992, s. 11.
- [35] "Sztandar Młodych" z 26 marca 1991.
- [36] "Trybuna", nr 124 z 31 maja 1991.
- [37] Bogna Skarul, *Jesteśmy za inną drogą*, "Gazeta Wyborcza - Na Pomorzu" z 3 marca 1992.
- [38] M. Lewandowska, *Zemsta za celibat*, "Trybuna", nr 289 z 10 grudnia 1992.
- [39] *Co zrobiliśmy w sprawie ustawy*, w: Biuletyn Oddziału Warszawskiego Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo, nr 5 z 20 lutego 1993, s. 1-6; *List do Zbigniewa Bujaka*, tamże, s. 1.
- [40] Problematykę wolności sumienia i wyznania, stosunków państwo-Kościół omawiają szerzej: Beata Górowska, *Zagadnienie wolności sumienia i wyznania w pracach nad projektem Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, w: A. Czohara, B. Górowska, M. Nadolski, J. Osuchowski, *Dylematy wolności sumienia i wyznania w państwach współczesnych*, Warszawa 1996, s. 99 i nn.; P. Borecki, *Koncepcje stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi w projektach i postulatach konstytucyjnych*, Warszawa 2002.
- [41] KKZN utworzona została w październiku 1992 r. na podstawie *ustawy z dnia 23 kwietnia 1992 r. o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji RP* (Dz. U. z dnia 7 września 1992, nr 67, poz. 336).
- [42] Były to projekty: Komisji Konstytucyjnej Senatu I kadencji z 1991 r., Klubów Parlamentarnych: Sojuszu Lewicy Demokratycznej, Unii Demokratycznej, PSL-Unii Pracy-Mniejszości Niemieckiej, KPN, Porozumienia Centrum-Ruchu dla Rzeczypospolitej, Prezydenta L. Wałęsy.
- [43] *"Neutrum" do posłów i senatorów*, Biuletyn Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo, nr 1/2(15/16) z 30 czerwca 1995, s. 12-13.

- [44] *"Neutrum" do Bugaja*, Biuletyn Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo, nr 1/2(15/16) z 30 czerwca 1995, s. 13.
- [45] *Oświadczenie*, Biuletyn Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo, nr 1/2(15/16) z 30 czerwca 1995, s. 12.
- [46] W wywiadzie udzielonym 2 lipca 2003 r. P. Boreckiemu [zapis magnetofonowy], Prezydent RP A. Kwaśniewski, potwierdził zarzuty postawione w 1995 r. przez "Neutrum". Stwierdził, że "Neutrum" (podobnie i innych organizacji pozarządowych) nie traktował jako partnera w dyskusji konstytucyjnej. Dzisiejsza wiedza o ówczesnych poglądach A. Kwaśniewskiego (i innych polityków) na rodzące się społeczeństwo obywatelskie uzmysławia dlaczego od 1989 r. do dzisiaj organizacje pozarządowe są marginalizowane.
- [47] *"Neutrum" wobec senackiego projektu konstytucji*, "Gazeta Wyborcza" z 28 maja 1991.
- [48] "Gazeta Wyborcza z 29 maja 1991.
- [49] List do A. Kwaśniewskiego z propozycjami zapisów konstytucyjnych oraz stanowiskiem "Neutrum" wobec niedopuszczalnych zapisów w zgłoszonych projektach Konstytucji wraz z uzasadnieniem, w: Biuletyn Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo, nr 6(14) z 31 grudnia 1994, s. 3-4.
- [50] Propozycje Stowarzyszenia "Neutrum" były przedmiotem dyskusji na 10 Posiedzeniu Podkomisji Podstaw Ustroju Politycznego i Społeczno-Gospodarczego w dniu 2 grudnia 1994 r., na które zaproszono przedstawicieli "Neutrum". Patrz: *Biuletyn Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego*, nr X, Wyd. Sejmowe, Warszawa 1995, s. 147-154.
- [51] P. Borecki, *op.cit.*, s. 108-109.
- [52] Ustawy z dnia 17 maja 1989 r.: 1) o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego, 2) o gwarancjach sumienia i wyznania, 3) o ubezpieczeniu społecznym duchownych.
- [53] *Konwencja między Polską Rzeczpospolitą Ludową i Stolicą Apostolską*, w: *Konkordat polski 1993. Wybór materiałów źródłowych z lat 1993-1996*, Warszawa 1997, s. 751 i nn.
- [54] Wbrew przywoływanej wielokrotnie przez obrońców konkordatu w latach 1993-1998 zasadzie "pacta sunt servanda", mającej uzmysłowić stronie polskiej, że nie będzie wiarygodna na arenie międzynarodowej, jeżeli nie ratyfikuje konkordatu w kształcie, w jakim został podpisany 28 lipca 1993 r.
- [55] Projekt kościelny Konkordatu został udostępniony dopiero publikacją w dodatku do Biuletynu "Neutrum", nr 3(26) z lipca 2002 r., s. 1-8.
- [56] *Niepublikowany dotychczas projekt Rządu Rzeczpospolitej Polskiej Układu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z dnia 12 marca 1993 r.* udostępniony został w dodatku do Biuletynu "Neutrum", nr 3(30) z lipca 2003 r., s. 1-8.
- [57] *Stanowisko "Neutrum" w sprawie zawarcia konkordatu*, Biuletyn Oddziału Warszawskiego Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo, nr 4(8) z 20 grudnia 1993, s. 4-5.
- [58] Z. Siemiątkowski pełnił wówczas funkcję Przewodniczącego Sejmowej Komisji Nadzwyczajnej ds. ratyfikacji konkordatu.
- [59] Art. 8 ust 4: "Sprawowanie kultu publicznego w miejscach innych niż określone w ustępie 3 nie wymaga zezwolenia władz państwowych, chyba że odpowiednie przepisy prawa polskiego stanowią inaczej, w szczególności ze względu na bezpieczeństwo i porządek publiczny".
- [60] Art. 22: 1. *Działalność służąca celom humanitarnym, charytatywno-opiekuńczym, naukowym i oświatowo-wychowawczym podejmowana przez kościelne osoby prawne jest zrównana pod względem prawnym z działalnością służącą analogicznym celom i prowadzoną przez instytucje państwowe.* 2. *Przyjmując za punkt wyjścia w sprawach finansowych instytucji i dóbr kościelnych oraz duchowieństwa obowiązujące ustawodawstwo polskie i przepisy kościelne, Układające*

się Strony stworzą specjalną komisję, która zajmie się koniecznymi zmianami. Nowa regulacja uwzględni potrzeby Kościoła, biorąc pod uwagę jego misję oraz dotychczasową praktykę życia kościelnego w Polsce.

[61] Jeszcze nie koniec dyskusji. "Neutrum" do Komisji Konkordatowej, Biuletyn Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo, nr 5(13) z 18 listopada 1994, s. 5.

[62] List do Prezesa Rady Ministrów W. Cimoszewicza, Biuletyn Stowarzyszenia na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo, nr 2/3(19/20) z 31 maja 1996, s. 16; także: "Neutrum" o konkordacie, "Trybuna", nr 123 z 27 maja 1996.

[63] Patrz: *Konkordat polski 1993. Wybór materiałów źródłowych...*, op.cit.

[64] 13 grudnia 1997 r. Stowarzyszenie "Neutrum" wystąpiło z listem otwartym do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Pana Aleksandra Kwaśniewskiego, w którym wyrażało nadzieję, że Prezydent nie ratyfikuje konkordatu bez sprawdzenia w Trybunale Konstytucyjnym, czy przepisy w nim zawarte są zgodne z Konstytucją.

[65] Projekt Wniosku do Trybunału Konstytucyjnego przygotowany przez Stowarzyszenie "Neutrum" i przekazany zaprzyjaźnionym posłom.

[66] Np. RPO, prof. T. Zieliński w piśmie do parlamentarzystów z dnia 26 kwietnia 1994 r. Sygn. RPO/147648/94/I/1/AM.

[67] Sygn. pisma: RPO/330983/99/1/AM.

[68] E. Machowska, zob. przypis 33.

[69] *Hierarchia skarbonek*, "Gazeta w Krakowie", nr 93 z 20 kwietnia 1991; I. Misiak, M. Broda, *Zgoda na odmiennosc*, "Gazeta Krakowska", nr 93 z 22 kwietnia 1991.

Czesław Janik

Prezes Stowarzyszenia na Rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo
"Neutrum"

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 19-12-2004)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,3824) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,3824>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane

w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl